

Категорія справи № 161/15010/21: Цивільні справи (з 01.01.2019); Справи позовного провадження; Справи у спорах, що виникають із сімейних відносин, з них.

Надіслано судом: не визначено. Зареєстровано: 16.06.2023. Оприлюднено: 16.06.2023.

Дата набрання законної сили: 18.05.2023

Номер судового провадження: 61-1075св23



Верховний
Суд

Постанова

Іменем України

18 травня 2023 року

місто Київ

справа № 161/15010/21

провадження № 61-1075св23

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду:

головуючого - Ступак О. В.,

суддів: Гулейкова І. Ю., Олійник А. С., Погрібного С. О., Яремка В. В. (суддя-доповідач),

учасники справи:

позивач - ОСОБА_1 ,

відповідачка - ОСОБА_2 ,

третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні позивача, - Служба у справах дітей Луцької міської ради,

розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 , від імені якого діє адвокат Огородник Олег Валентинович, на постанову Волинського апеляційного суду від 20 грудня 2022 року у складі колегії суддів: Карпук А. К., Бовчалюк З. А., Здрилюк О. І.,

ВСТАНОВИВ:

ОПИСОВА ЧАСТИНА

Короткий зміст позовних вимог

У серпні 2021 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_2 , третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні позивача, - Служба у справах дітей Луцької міської ради, про визначення місця проживання дитини.

На обґрунтування позовних вимог зазначав, що з 15 лютого 2009 року сторони перебували у зареєстрованому шлюбі, який рішенням Луцького міськрайонного суду Волинської області від 24 березня 2016 року було розірвано.

У шлюбі у них народилася дочка ОСОБА_3 , ІНФОРМАЦІЯ_1 .

З початку 2019 року донька проживає з ним, його дружиною та її батьками за адресою: АДРЕСА_1 . Дитина перебуває на його повному матеріальному утриманні. Їй забезпечено належні умови проживання, навчання, розвитку та відпочинку. Вона відвідує літні табори на території України та за кордоном. За місцем проживання донька відвідує школу, поруч з будинком, у якому вони проживають, знаходиться стоматологічний кабінет та приймальня педіатра.

Посилаючись на те, що він з розумінням ставиться до прав матері та не заперечує щодо зустрічей та спілкування дитини з матір'ю, однак враховуючи що відповідачка не має власного житла та заробітку, він бере на себе основну відповідальність за здоров'я, відпочинок та розвиток дочки, позивач просив визначити місце проживання дочки ОСОБА_3 , ІНФОРМАЦІЯ_1 , з ним.

Короткий зміст рішень судів

Рішенням Луцького міськрайонного суду Волинської області від 21 вересня 2022 року позов ОСОБА_1 задоволено.

Визначено місце проживання малолітньої ОСОБА_4 з батьком ОСОБА_1 .

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що малолітня ОСОБА_4 за власним бажанням, протягом останніх трьох років проживає разом з батьком, який забезпечує її всім необхідним та слідує за станом її здоров'я.

Мати дитини ОСОБА_2 також піклується про дитину та створює умови для її розвитку та виховання.

У судовому засіданні малолітня ОСОБА_4 , ІНФОРМАЦІЯ_1 , пояснила, що вона протягом останніх трьох років проживає разом з батьком та бажає з ним проживати і надалі. Він приділяє їй належну увагу щодо виховання та утримання. У неї склалися хороші стосунки з дружиною батька ОСОБА_5 та іншими членами родини. Батько не перешкоджає їй у спілкуванні з матір'ю, яка також приділяє їй увагу, а саме купує одяг, цікавиться її здоров'ям та навчанням.

Згідно з висновком Служби у справах дітей Луцької міської ради від 06 січня 2022 року № 3 «Про визначення місця проживання малолітньої ОСОБА_4», малолітня ОСОБА_4 за усною домовленістю батьків залишилася проживати з матір'ю, але у грудні 2019 року за власним бажанням перейшла до батька. Дитина підтвердила, що бажає проживати разом із батьком, мати дитини не заперечує щодо цього. Зважаючи на зазначене, Служба у справах дітей Луцької міської ради дійшла висновку про доцільність визначення місця проживання дитини разом із батьком ОСОБА_1.

Суд першої інстанції також урахував заяву ОСОБА_2, подану до Служби у справах дітей Луцької міської ради про те, що вона не заперечує, щоб дитина проживала разом із батьком ОСОБА_1. Зазначене відповідачка підтвердила в судовому засіданні та пояснила, що між нею та позивачем була така домовленість. Крім того, вона (ОСОБА_2) не заперечувала того факту, що донька ОСОБА_3 повністю перебуває на утриманні позивача ОСОБА_1, який забезпечує її всім необхідним.

Узагальнюючи наведене, суд дійшов висновку, що і мати, і батько належно виконують свої батьківські обов'язки. Позивач не чинить відповідачці будь-яких перешкод у спілкуванні та побаченнях із дитиною, а також не заперечує щодо її участі у вихованні дитини. Мати дитини, яка безсумнівно відіграє важливу роль у житті та розвитку доньки, має право та обов'язок піклуватися про здоров'я дитини, стан її розвитку незалежно від того, з ким дитина проживає.

Визначаючи місце проживання дитини з батьком, суд першої інстанції також врахував думку малолітньої ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1, яка бажає проживати разом із батьком. Розуміючи, що спір стосується вкрай чутливої сфери правовідносин, а дитина потребує уваги, підтримки і любові обох батьків, суд надав першочергове значення саме найкращим інтересам дитини, яка тривалий час проживає разом із батьком.

Додатковим рішенням Луцького міськрайонного суду Волинської області від 13 жовтня 2022 року у задоволенні заяви ОСОБА_2 про стягнення витрат на правничу допомогу відмовлено.

Відмовляючи у задоволенні заяви ОСОБА_2, суд першої інстанції виходив з того, що рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 21 вересня 2022 року ухвалено на користь позивача, а тому не підлягають відшкодуванню понесені відповідачкою витрати на правничу допомогу.

Постановою Волинського апеляційного суду від 20 грудня 2022 року апеляційну скаргу ОСОБА_2 задоволено.

Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 21 вересня 2022 року та додаткове рішення цього суду від 13 жовтня 2022 року скасовано, ухвалено нове судове рішення про відмову у задоволенні позову.

Вирішено питання розподілу судових витрат.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що вирішуючи позовні вимоги ОСОБА_1, суд першої інстанції не надав належної оцінки висновку Служби у справах дітей Луцької міської ради від 06 січня 2022 року №3 та беззастережно взяв до уваги побажання малолітньої ОСОБА_4 проживати разом з батьком. Не з'ясував та не навів у рішенні мотивів, у чому саме полягають найкращі інтереси дитини та яким чином визначення місця проживання з батьком забезпечить дотримання її інтересів.

Проаналізувавши висновок органу опіки і піклування, суд апеляційної інстанції встановив, що у висновку зазначено відомості, які не відповідають дійсності.

Зокрема, судом встановлено, що ОСОБА_1 не зареєстрований як фізична особа - підприємець, він не працевлаштований, матеріали справи не містять доказів про його доходи, в той час як у висновку зазначено, що він є підприємцем.

Зазначаючи у висновку, що у батька створені належні умови для проживання, відпочинку, навчання та розвитку малолітньої ОСОБА_4, орган опіки і піклування не врахував, що позивач проживає у квартирі, яка належить батькам його цивільної дружини, а отже, він не докладав зусиль в облаштуванні цієї квартири та не створював умов для належного виховання та проживання дитини саме в цій квартирі, у якій він і сам проживає без реєстрації місця проживання чи перебування.

Висновок про те, що орган опіки і піклування врахував вік та інтереси дитини носить декларативний характер, оскільки служба в справах дітей не зазначила, які саме інтереси дитини враховано.

Суд першої інстанції не звернув уваги на пояснення відповідачки про те, що написавши заяву на прохання органу опіки і піклування, що вона не заперечує проти того, щоб дочка проживала з батьком, вона лише підтвердила фактичну обставину, що на той час сторони погодили місце проживання дитини, а тому звернення позивача з цим позовом до суду стало для неї несподіванкою.

У суді апеляційної інстанції позивач ОСОБА_1 пояснив, що основною причиною звернення з таким позовом до суду стало те, що за наявності рішення суду про визначення місця проживання дитини з ним, у нього не буде потреби звертатись до матері дитини для одержання згоди на виїзд дитини за кордон на відпочинок, пояснивши, що за останні чотири роки він приблизно чотири рази їздив на відпочинок за кордон. Тим самим він спростував наведені ним у позовній заяві доводи про те, що він по декілька разів на рік разом з донькою їздить на відпочинок за кордон. Позивач зазначав, що одержання згоди у відповідачки на виїзд дитини за кордон було утруднене. За таких обставин звернення до суду з цим позовом не має на меті захист інтересів дитини, оскільки такі інтереси матір'ю не порушені.

З'ясовуючи ставлення позивача до виконання своїх обов'язків, з урахуванням наданих ОСОБА_1 пояснень, суд апеляційної інстанції встановив, що він не вважає за доцільне аналізувати уподобання дочки у виборі продуктів харчування та привчати її до культури харчування з урахуванням її стану здоров'я та певних вад кишково-шлункового тракту, у той час як вона потребує більш здорового харчування. Також він вважає прийнятною недисциплінованість дитини при відвідуванні додаткових занять, у яких вона мала успіхи, однак припинила відвідувати. Такі дії батька не сприяють всесторонньому та гармонійному розвитку дитини.

З огляду на наведене суд апеляційної інстанції не погодиться з висновком органу опіки та піклування, оскільки такий є недостатньо обґрунтованим щодо того, яким чином визначення місця проживання ОСОБА_4 з батьком забезпечить найкраще дотримання її інтересів.

Суд апеляційної інстанції також виходив з такого.

Суд першої інстанції вибірково оцінив пояснення малолітньої ОСОБА_4, яка в судовому засіданні 08 серпня 2022 року пояснила, що у вихідні дні вона їздить ночувати до мами, вони разом проводять час, ходять на розваги. Вона повідомила про те, що хоче проживати з батьком, однак може погодитись проживати і з мамою. Після початку навчання у школі вона перейде до мами, оскільки школа розташована неподалік маминої квартири і їй зручніше добиратись до школи. Вона також повідомила, що упродовж шести років

відвідувала народні танці та упродовж чотирьох років - балні, ходила в басейн, однак припинила заняття, бо вже не хоче займатись, і їй не подобається ставлення до неї викладачів. Пояснила, що захотіла проживати з батьком, бо з матір'ю стався конфлікт (не уточнювала який), але і з батьком в неї також виникають конфлікти. А ще у неї бувають конфлікти із вчителями, які залагоджує мама.

Тобто встановлено, що дитина прихильна до обох батьків, вона комфортно почувається як проживаючи з батьком, так і проживаючи з матір'ю. Їй подобається переїжджати від матері до батька і навпаки, до того ж, ніхто їй в цьому не перешкоджає.

Незважаючи на зазначене, суд першої інстанції безпідставно надав перевагу батькові, не врахувавши, що він не має самостійного доходу, не проявляє достатньої принципності до побажань дитини щодо навчання, харчування, відвідування додаткових занять з метою її всестороннього розвитку.

Доводи позовної заяви про те, що позивач має власний бізнес та дохід, не підтверджені жодними доказами. Аргументи позовної заяви про те, що малолітня ОСОБА_4 відвідує школу за місцем проживання батька, не відповідають дійсності, оскільки у судовому засіданні встановлено, що школа, яку відвідує дитина, знаходиться за місцем проживання матері, і саме тому дитина у суді першої інстанції пояснила, що з початком навчального року хоче переїхати до матері.

Після ухвалення оскаржуваного судового рішення малолітня ОСОБА_4 перейшла проживати до матері ОСОБА_2 і проживає з нею на час розгляду справи судом апеляційної інстанції.

Короткий зміст та узагальнені доводи касаційної скарги і позиції інших учасників

У січні 2023 року ОСОБА_1, від імені якого діє адвокат Огородник О. В., звернувся до Верховного Суду із касаційною скаргою, в якій, посилаючись на неправильне застосування норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просить скасувати постанову суду апеляційної інстанції та залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Касаційна скарга обґрунтована тим, що скасовуючи рішення суду першої інстанції, суд апеляційної інстанції не врахував, що малолітня ОСОБА_4 за власним бажанням тривалий час проживає разом з батьком, а тому у неї вже є сталі соціальні зв'язки, зокрема друзі, однокласники, нова сім'я батька. Він забезпечує її усім необхідним, створив умови для її навчання та розвитку. Зазначене вказує на те, що проживання з батьком у звичному та психологічно стабільному для дитини середовищі відповідає її найкращим інтересам.

Крім того, він (ОСОБА_1) доклав усіх зусиль для придбання власного житла для дочки.

Суд апеляційної інстанції не звернув увагу на те, що відповідачка не навела переконливих аргументів, що проживання дитини разом із нею матиме для дитини більш позитивний вплив, не врахував, що малолітня ОСОБА_4 неодноразово висловлювала бажання проживати з батьком, з чим відповідачка погодилась, подавши відповідну заяву до Служби у справах дітей Луцької міської ради.

Рішення суду першої інстанції є законним та обґрунтованим, ухваленим з урахуванням наданих сторонами доказів, а також думки самої дитини.

Натомість суд апеляційної інстанції не взяв до уваги думку дитини про її бажання проживати з батьком, а також пояснення, надані відповідачкою у судовому засіданні, про те, що вона інколи дає ляпаси дитині, якщо та не слухається, що фактично є фізичним насильством над дитиною та неприпустимим методом виховання.

Як на підставу касаційного оскарження заявник посилається на неврахування висновків, викладених у постановках Верховного Суду від 14 липня 2020 року у справі № 127/28537/18, від 22 грудня 2021 року у справі № 240/8432/19, від 21 липня 2021 року у справі № 404/3439/17, від 20 лютого 2019 року у справі № 566/717/16-ц, від 02 грудня 2020 року у справі № 305/1707/18, від 14 листопада 2018 року у справі № 463/3301/16-ц; недослідження зібраних у справі доказів.

У квітні 2023 року до Верховного Суду надійшов відзив на касаційну скаргу від ОСОБА_2, в інтересах якої діє адвокат Лавренчук О. В., у якому вона просила касаційну скаргу залишити без задоволення, а постанову суду апеляційної інстанції - без змін.

Відзив обґрунтовано тим, що встановлені судом обставини справи вказують на недоведеність позивачем позовних вимог та безпідставність його доводів про те, що визначення місця проживання малолітньої ОСОБА_4 разом з ним забезпечить дотримання найкращих інтересів дитини, та що він має можливість створити належні умови для виховання і розвитку дитини.

Постанова суду апеляційної інстанції є обґрунтованою, прийнята з урахуванням дійсних обставин справи та найкращих інтересів дитини.

Рух справи в суді касаційної інстанції

Ухвалою Верховного Суду від 06 березня 2023 року відкрито провадження за касаційною скаргою ОСОБА_1, від імені якого діє адвокат Огородник О. В., на підставах, передбачених пунктами 1, 4 частини другої статті 389 ЦПК України, пунктом 1 частини третьої статті 411 цього Кодексу.

Ухвалою Верховного Суду від 08 травня 2022 року справу призначено до розгляду.

МОТИВУВАЛЬНА ЧАСТИНА

Позиція Верховного Суду

Відповідно до частини першої статті 402 ЦПК України у суді касаційної інстанції скарга розглядається за правилами розгляду справи судом першої інстанції в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи з урахуванням статті 400 цього Кодексу.

Згідно з частиною другою статті 389 ЦПК України підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у пункті 1 частини першої цієї статті, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно у таких випадках: 1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку; 2) якщо скаргник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні; 3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування

норми права у подібних правовідносинах; 4) якщо судові рішення оскаржується з підстав, передбачених частинами першою, третьою статті 411 цього Кодексу.

Вивчивши матеріали цивільної справи, перевірівши доводи касаційної скарги, Верховний Суд дійшов висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню з огляду на таке.

Мотиви, з яких виходить Верховний Суд, та застосовані норми права

Відповідно до статті 263 ЦПК України судові рішення повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим. Законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права із дотриманням норм процесуального права. Судове рішення має відповідати завданню цивільного судочинства, визначеному цим Кодексом. При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду. Обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Зазначеним вимогам оскаржуване судові рішення не відповідає.

Суди попередніх інстанцій встановили, що з 15 лютого 2009 року сторони перебували у зареєстрованому шлюбі, який рішенням Луцького міськрайонного суду Волинської області від 24 березня 2016 року у справі № 161/812/16 розірвано.

У шлюбі у них народилася дочка ОСОБА_4.

З початку 2019 року ОСОБА_4 проживає разом із батьком ОСОБА_1, за адресою: АДРЕСА_1.

За зазначеною адресою ОСОБА_1 проживає без реєстрації шлюбу зі ОСОБА_5 у чотирикімнатній квартирі її батьків. ОСОБА_4 створені належні умови для проживання, відпочинку, навчання та розвитку.

Згідно з додатковою угодою до договору купівлі-продажу майнових прав від 28 липня 2021 року № 82/3-ДТ-МП ОСОБА_1 на ім'я дочки ОСОБА_4 та ОСОБА_5 придбав об'єкт нерухомості у спільну часткову власність з розподілом часток 50/100 частки для ОСОБА_5 та 50/100 частки для ОСОБА_4.

У судовому засіданні у суді першої інстанції позивач пояснив, що на час розгляду справи у придбаному об'єкті нерухомості (трикімнатна квартира) проводяться ремонтні роботи, в майбутньому він разом із сім'єю до складу якої входить дочка ОСОБА_3, планують там проживати. Він забезпечує доньку всім необхідним, зокрема харчуванням, одягом, слідкує за станом її здоров'я. Дитина проживає з ним протягом останніх трьох років, оскільки сама виявила таке бажання.

Відповідачка надала суду копії квитанцій про придбання одягу для дочки, оплати послуг масажу, відвідування спортзалу, психолога, лікарів, як доказ того, що вона як матір піклується про свою дитину та створює для неї належні умови для розвитку та виховання.

У судовому засіданні у суді першої інстанції малолітня ОСОБА_4 у присутності педагога ОСОБА_6 пояснила, що вона протягом останніх трьох років проживає разом із батьком та бажає з ним проживати. Батько приділяє їй належну увагу щодо виховання та утримання. Зазначала, що у неї склалися хороші стосунки із співмешканкою батька ОСОБА_5 та з іншими членами родини. Батько не перешкоджає їй у спілкуванні з матір'ю, яка також приділяє їй увагу, а саме купує одяг, цікавиться її здоров'ям та навчанням.

Згідно з висновком Служби у справах дітей Луцької міської ради від 06 січня 2022 року № 3 «Про визначення місця проживання малолітньої ОСОБА_4» дитина, за усною домовленістю між батьками залишилася проживати з матір'ю, але у грудні 2019 року за власним бажанням перейшла до батька. Малолітня ОСОБА_4 підтвердила, що бажає проживати разом із батьком, мати дитини не заперечує щодо цього.

Зважаючи на зазначене, а також те, що дитині створено належні умови для проживання, навчання та розвитку, Служба у справах дітей Луцької міської ради вважала за доцільне визначити місце проживання дитини разом із батьком ОСОБА_1.

Згідно із заявою відповідача ОСОБА_2 від 06 січня 2022 року, поданою до Служби у справах дітей Луцької міської ради, вона не заперечує щоб дитина проживала разом із батьком ОСОБА_1.

Зазначене відповідачка підтвердила в судовому засіданні та пояснила, що між нею та позивачем була така домовленість. ОСОБА_2 не заперечувала того факту, що дочка повністю перебуває на утриманні позивача ОСОБА_1.

За клопотанням сторони відповідачки судом витребувано та оглянуто у судовому засіданні кримінальну справу № 161/6878/15-к (провадження

№ 1-кп/161/344/15) за обвинуваченням ОСОБА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 125 КК України. У зазначеній справі обвинувальний акт було направлено до суду у зв'язку з нанесенням ОСОБА_1 тілесних ушкоджень ОСОБА_2. Кримінальне провадження закрито у зв'язку з відмовою ОСОБА_2 від обвинувачення.

Згідно з матеріалами справи № 161/6306/19 (провадження № 3/161/1986/19) постановою Волинського апеляційного суду від 26 лютого 2020 року провадження у справі про адміністративне правопорушення за частиною першою статті 183-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП) щодо ОСОБА_1 закрито на підставі пункту 1 статті 247 КУпАП за відсутністю події та складу адміністративного правопорушення.

Постановою Луцького міськрайонного суду Волинської області від 13 лютого 2020 року у справі про адміністративне правопорушення № 161/20493/19 (провадження № 3/161/13/20), провадження у справі стосовно притягнення ОСОБА_1 до адміністративної відповідальності за статтею 183-2 КУпАП закрито у зв'язку з відсутністю складу адміністративного правопорушення.

Згідно з частинами другою, восьмою, дев'ятою статті 7 Сімейного кодексу України (далі - СК України) сімейні відносини можуть бути врегульовані за домовленістю (договором) між їх учасниками. Регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, членів сім'ї. Сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства.

Відповідно до статті 8 Закону України «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України.

Батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини (частина третя статті 11 Закону України «Про охорону дитинства»).

Згідно зі статтею 12 Закону України «Про охорону дитинства» на кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці.

Виховання дитини має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини і громадянина, мови, національних історичних і культурних цінностей українського та інших народів, підготовку дитини до свідомого життя у суспільстві в дусі взаєморозуміння, миру, милосердя, забезпечення рівноправності всіх членів суспільства, злагоди та дружби між народами, етнічними, національними, релігійними групами.

Відповідно до частини першої статті 18, частини першої статті 27 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікованої постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-ХІІ (далі - Конвенція), держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування. Держави-учасниці визнають право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини.

У частині першій статті 9 Конвенції передбачено, що держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи, згідно з судовим рішенням, визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в найкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поведуться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають роздільно і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини.

Відповідно до частин третьої, четвертої статті 29 ЦК України місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна, або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає. Місцем проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я тощо, в якому вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлено за згодою між дитиною та батьками (усиновлювачами, опікуном) або організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна.

У разі спору місце проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років визначається органом опіки та піклування або судом.

Згідно зі статтею 141 СК України мати і батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини.

Відповідно до частини першої статті 161 СК України, якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом.

Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

У частині першій статті 3 Конвенції визначено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

У рішенні Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) у справі «М. С. проти України» суд зауважив, що при визначенні найкращих інтересів дитини у кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагополучною; по-друге, у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним (рішення ЄСПЛ від 11 липня 2017 року, заява № 2091/13).

У рішенні ЄСПЛ у справі «Хант проти України» зазначено, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків. Зокрема, стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не надає батькам права вживати заходів, які можуть зашкодити здоров'ю чи розвитку дитини (рішення ЄСПЛ від 07 грудня 2006 року, заява № 31111/04).

Аналіз наведених норм права, практики ЄСПЛ дає підстави для висновку, що рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів самої дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й, у першу чергу, повинні бути визначені та враховані інтереси дитини, виходячи із об'єктивних обставин спору, а вже тільки потім - права батьків.

Норми міжнародного права та національного законодавства не містять положень, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом на проживання з дитиною.

При визначенні місця проживання дитини, з огляду на необхідність врахування найкращих інтересів дитини, суди мають встановлювати та надавати належну правову оцінку всім обставинам справи, які мають значення для правильного вирішення спору.

Отже, при розгляді справ щодо визначення місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах (див. постанову Верховного Суду від 14 липня 2020 року у справі № 127/28537/18), на яку посилається заявник у касаційній скарзі.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції, суд апеляційної інстанції виходив з того, що суд першої інстанції вибірково оцінив пояснення малолітньої ОСОБА_4, яка в судовому засіданні 08 серпня 2022 року пояснила, що у вихідні дні вона їздить ночувати до мами, вони разом проводять час, ходять на розваги, повідомила про те, що вона хоче проживати з татом, однак, може погодитись проживати і з мамою, про те, що вона після початку навчання у школі перейде жити до мами, оскільки школа розташована неподалік маминої квартири і їй зручніше добиратись до школи. Вона також повідомила, що упродовж шести років відвідувала народні танці та упродовж чотирьох років - балет, ходила в басейн, однак припинила заняття, бо вже не хоче займатись, і їй не подобається ставлення до неї викладачів. Пояснила, що захотіла проживати з батьком, бо з мамою стався конфлікт (не уточнювала який), але із татом в неї також виникають конфлікти. А ще у неї бувають конфлікти із вчителями, які залагоджує мама.

Верховний Суд не погоджується з таким висновком апеляційного суду з огляду на таке.

У постанові від 21 липня 2021 року у справі № 404/3499/17, на яку посиляється заявник у касаційній скарзі, Верховний Суд звернув увагу на те, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага повинна приділятися якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Дитина є найбільш вразливою стороною під час будь-яких сімейних конфліктів, оскільки на її долю випадає найбільше страждань та втрат. Судовий розгляд сімейних спорів, у яких зачіпаються інтереси дитини, є особливо складним, оскільки в його процесі вирішуються не просто спірні питання між батьками та іншими особами, а визначається доля дитини, а тому результат судового розгляду повинен бути спрямований на захист найкращих інтересів дитини.

Дитина є суб'єктом права і незважаючи на незначний вік, неповну цивільну дієздатність, має певний обсяг прав. Одними з основних її прав є право висловлювати свою думку та право на врахування думки щодо питань, які стосуються її життя.

Відповідно до частин першої та другої статті 171 СК України дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками спору щодо її місця проживання.

Відповідно до статті 6 Європейської конвенції про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення судовий орган надає можливість дитині висловлювати її думки і приділяє їм належну увагу.

З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що стосується дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства. Закріплення цього права підкреслює, що дитина є особистістю, з думкою якої потрібно рахуватись, особливо при вирішенні питань, які безпосередньо її стосуються.

Під час визначення місця проживання малолітньої дитини, зважаючи на вікову категорію дитини, бесіду з останньою має проводити психолог, головним завданням якого є встановлення дійсного психоемоційного стану дитини, визначення інтересів дитини та отримання думки щодо бажання дитини проживати з одним із батьків.

Проте суд має враховувати висловлену думку системно, з'ясовуючи належно фактичні обставини справи, досліджуючи та надаючи належну правову оцінку зібраним у справі доказам у їх сукупності, що в результаті сприятиме правильному вирішенню питання місця проживання дитини. Тільки так будуть забезпечені найкращі інтереси дитини, а не інтереси та бажання батьків, які вони не можуть чи не бажають вирішувати в позасудовий спосіб.

У постанові Верховного Суду від 20 лютого 2019 року у справі № 566/717/16-ц, на яку посиляється ОСОБА_1 у касаційній скарзі, зазначено, що з досягненням віку 10 років у дитини з'являється право не тільки бути вислуханою і почутою, але й право брати активну участь у вирішенні своєї долі, зокрема у визначенні місця проживання.

З метою повного та всебічного встановлення обставин справи, суд першої інстанції у судовому засіданні 08 серпня 2022 року заслухав пояснення сторін у справі, представника Служби у справах дітей Луцької міської ради, а також самої дитини.

Зокрема, малолітня ОСОБА_4 пояснила, що хоче проживати з батьком, їй там легше жити, вона має свою кімнату, у неї легкі відносини з ним, ненапружені і їй так комфортно, навіть з його дружиною і її батьками. Раніше вона проживала з мамою, однак вони мали напружені стосунки. Вони посварилися і вона переїхала до тата.

На запитання суду чи не просить мама її проживати з нею, дитина повідомила, що ні. Вона (мати) каже, що як їй (дитині) комфортніше, так вона і має робити.

На запитання суду чи погодилась би вона проживати разом з мамою, ОСОБА_4 повідомила, що якби так було потрібно, то вона б так і зробила, але наразі вона хоче проживати разом з батьком. До мами вона планує переїхати приблизно на 2 місяці, коли почнеться школа, яка розташована неподалік маминої квартири і їй так буде зручніше.

Щодо того, чи виникають конфлікти з батьком, ОСОБА_4 повідомила, що так, інколи виникають, вони навіть можуть ігнорувати один одного один день, але потім батько приходить до неї, вони розмовляють і обговорюють все. При таких конфліктах бажання переїхати до мами у неї не виникає. Такі конфлікти між ними у більшості незначні (миття посуду, догляд за кроликом).

Згідно з думкою психолога, який був присутній у судовому засіданні, дитина говорила правду.

Аналізуючи наведене, суд першої інстанції приділив належну увагу поясненням дитини, відповідям, які вона надавала на запитання представників сторін, а також Служби у справах дітей Луцької міської ради, та дійшов обґрунтованого висновку про те, що і позивач, і відповідачка належно виконують батьківські обов'язки, однак прихильність дитини зводиться до проживання з батьком.

Судом не встановлено обставин, які вказують на те, що позивач своєю поведінкою негативно впливає на моральний і духовний розвиток дитини.

Зважаючи на викладене, висновок суду апеляційної інстанції про те, що суд першої інстанції вибірково оцінив пояснення малолітньої ОСОБА_4, не відповідають дійсності, оскільки суд першої інстанції дав ґрунтовну та змістовну оцінку поясненням дитини. Водночас суд апеляційної інстанції пояснення дитини витлумачив та інтерпретував помилково.

У касаційній скарзі заявник вказує на те, що досліджуючи питання щодо найкращих інтересів дитини, суд апеляційної інстанції не врахував висновок Верховного Суду, викладений у постанові від 22 грудня 2021 року № 204/8432/19, який зводиться до того, що якщо мати не надала суду переконливих доказів на підтвердження того, що проживання дитини з батьком суперечитиме найкращому забезпеченню інтересів дитини, а суд не встановив обставин, які б давали підстави для висновку, що визначення місця проживання дитини з матір'ю матиме більш позитивний вплив на дитину, ніж залишення її проживати разом із батьком у звичному для неї середовищі, то це є підставою для визначення місця проживання дитини з батьком.

З'ясовуючи ставлення позивача до виконання своїх обов'язків, суд апеляційної інстанції, виходив з того, що позивач вважає прийнятною недисциплінованість дитини при відвідуванні додаткових занять, у яких вона мала успіхи, однак припинила відвідувати. Такі дії батька не сприяють всесторонньому та гармонійному розвитку дитини.

Верховний Суд не погоджується з таким висновком суду першої інстанції з огляду на таке.

Надаючи пояснення у суді першої інстанції, малолітня ОСОБА_4, зазначила, що займається плаванням, разом з подругою відвідує басейн неподалік будинку, у якому вона проживає разом з батьком. Також вона пояснила у зв'язку з якими обставинами припинила відвідувати додаткові заняття, а саме: народні танці, бальні танці, художню школу та заняття з англійської мови.

Зокрема, такими причинами, з її слів, є неприємні стосунки з викладачем народних танців, погане ставлення (знування) до неї викладачів бальних танців, втрата інтересу до образотворчого мистецтва, яким вона займалася всього місяць. Вона також пояснила, чому не займається англійською мовою.

Суд апеляційної інстанції не врахував, що обов'язок батьків, незалежно від того, з ким проживає дитина, полягає у забезпеченні найкращих інтересів дитини, зокрема її індивідуальних потреб відповідно до віку, стану здоров'я, особливостей розвитку тощо, що у кінцевому результаті має забезпечити гармонійний розвиток дитини.

Проживання дитини з позивачем не дає підстав для висновку про те, саме він винен у втраті дитиною інтересу до додаткових занять, якими вона займалася. Її зацікавленість у певних видах занять, зокрема і танцями, вочевидь може змінюватися відповідно до її віку, формування її як особистості, індивідуальних вподобань тощо.

Батьки, які мають рівні права та обов'язки щодо участі у вихованні дитини, з урахуванням думки дитини, мають право та можливість мотивувати дитину до таких занять, однак не примушувати її, оскільки зазначене негативно впливатиме, як на її емоційний розвиток, так і на стосунки з батьками.

Беручи до уваги доводи апеляційної скарги ОСОБА_2 про те, що під час проживання з нею, дитина мала хорошу успішність у навчанні, відвідувала гуртки, займалася плаванням, тоді як за короткий період часу проживання з батьком успішність дитини знизилася, а гуртки вона припинила відвідувати відразу після переїзду, суд апеляційної інстанції не звернув увагу на те, що ОСОБА_2 до звернення ОСОБА_1 до суду з позовом не заперечувала, щоб дитина проживала з батьком.

Протягом трьох років вона безперешкодно брала активну участь у житті дитини і не зверталася до відповідних органів з приводу неналежного виконання ОСОБА_1 батьківських обов'язків, створення ним перешкод у спілкуванні з дитиною, не ставила питання про визначення постійного місця проживання дитини з нею, переконливих аргументів про те, що проживання дитини з нею матиме більш позитивний вплив на її розвиток, не навела.

Щодо посилання суду апеляційної інстанції на необґрунтованість висновку Служби у справах дітей від 06 січня 2022 року № 3 про доцільність визначення місця проживання малолітньої ОСОБА_4 з батьком Верховний Суд виходить з такого.

Згідно з частинами четвертою та п'ятою статті 19 СК України при розгляді судом спорів щодо визначення місця проживання дитини обов'язковою є участь органу опіки та піклування, представленого належною юридичною особою.

При цьому орган опіки та піклування подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи.

Відповідно до частини шостої статті 19 СК України суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини.

Судом першої інстанції встановлено, що згідно з висновком Служби у справах дітей Луцької міської ради від 06 січня 2022 року № 3, за фактичним місцем проживання ОСОБА_1 дитині створено належні умови для проживання, відпочинку, навчання та розвитку, що підтверджується актом обстеження умов проживання від 23 грудня 2021 року. Він є приватним підприємцем та має самостійний дохід, який є достатнім для утримання дочки.

Малолітня ОСОБА_4 підтвердила, що бажає проживати разом з батьком. Вона регулярно зустрічається з матір'ю.

ІНФОРМАЦІЯ_2 мати дитини - ОСОБА_2 у Службі у справах дітей написала заяву про те, що вона не заперечує, щоб її малолітня дочка ОСОБА_4 проживала разом з батьком.

У суді першої інстанції представник Служби у справах дітей Луцької міської ради пояснив, що акт обстеження умов проживання за адресою місця проживання матері служба не складала з огляду на надану нею згоду щоб дитина проживала з батьком.

Суд апеляційної інстанції, здійснивши переоцінку зазначеного висновку Служби у справах дітей Луцької міської ради, помилково вказав на те, що суд першої інстанції не врахував пояснень відповідачки, яка зазначала, що написавши заяву про те, що вона не заперечує, щоб її дочка проживала з батьком, вона мала на увазі тимчасово.

Досліджуючи зазначену заяву ОСОБА_2, суд першої інстанції урахував її пояснення, однак, зважаючи на відсутність у заяві посилання саме на тимчасове проживання дитини з батьком, суд вважав такі посилання необґрунтованими.

Обґрунтованими є доводи касаційної скарги ОСОБА_1, в інтересах якого діє адвокат Огородник О. В., про те, що суд апеляційної інстанції помилково послався, як на підставу для відмови у задоволенні позовних вимог, на те, що позивач не зареєстрований як приватний підприємець та не має самостійного доходу.

У постанов Верховного Суду від 02 грудня 2020 року у справі № 305/1707/18, на яку заявник посилається у касаційній скарзі, зазначено, що матеріально-побутове забезпечення батьків має враховуватися, але не є визначальним у вирішенні питання про визначення місця проживання дитини, оскільки суди повинні, перш за все, брати до уваги інші критерії, зокрема ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, у тому числі обов'язків по вихованню дитини, особисту прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, та виходити із якнайкращого забезпечення інтересів дитини.

Подібний висновок викладено у постанові Верховного Суду від 14 листопада 2018 року у справі № 463/3301/16-ц.

Судом першої інстанції встановлено, що позивач не є приватним підприємцем, він працює разом зі ОСОБА_5, з якою проживає однією сім'єю без реєстрації шлюбу, має стабільний дохід, який дозволяє йому належно утримувати дитину. У судовому засіданні відповідачка визнала, що дитина перебуває на повному утриманні позивача, та не посилалася на те, що він не забезпечує її усім необхідним.

Аналізуючи питання обсягу досліджених судом першої інстанції доводів сторін, представника Служби у справах дітей Луцької міської ради та думки малолітньої ОСОБА_4, наданої судом оцінки доказів, Верховний Суд вважає, що суд надав вичерпну відповідь на всі істотні питання, що виникли у спорі між сторонами, правильно застосував норми права та дійшов обґрунтованого висновку про наявність правових підстав для задоволення позову.

Скасовуючи законне та обґрунтоване рішення суду першої інстанції, апеляційний суд не врахував висновків Верховного Суду, викладених у постановах від 14 липня 2020 року у справі № 127/28537/18, від 22 грудня 2021 року у справі № 240/8432/19, від 21 липня 2021 року у справі № 404/3439/17, від 20 лютого 2019 року у справі № 566/717/16-ц, від 02 грудня 2020 року у справі № 305/1707/18, від 14 листопада 2018 року у справі № 463/3301/16-ц, а тому дійшов помилкового висновку про відмову у задоволенні позову, оскільки питання щодо визначення місця проживання дитини фактично залишилося невирішеним.

Верховний Суд зауважує, що у контексті забезпечення права дитини на спілкування із матір'ю, а також права матері на виховання дитини, ОСОБА_2 безсумнівно відіграє важливу роль у житті та розвитку дочки, має право та обов'язок піклуватися про її здоров'я, стан розвитку, незалежно від того, з ким вона буде проживати. Визначення місця проживання ОСОБА_4 з батьком не повинно негативно впливати на її взаємовідносини з матір'ю, оскільки визначення місця проживання дітей з одним із батьків не позбавляє іншого батьківських прав та не звільняє його від виконання батьківських обов'язків, що має усвідомлювати кожен з батьків.

Колегія суддів вважає за необхідне зазначити, що батьки мають налагодити співпрацю з метою забезпечення належного контакту між кожним із них з дитиною, встановлення можливості спілкування та спільного проведення часу. За істотної зміни обставин сторони мають право ініціювати визначення іншого порядку фізичної опіки щодо дитини.

Висновки за результатами розгляду касаційної скарги

Згідно зі статтею 413 ЦПК України суд касаційної інстанції скасовує постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишає в силі судові рішення суду першої інстанції у відповідній частині, якщо в передбачених статтею 400 цього Кодексу межах встановить, що судом апеляційної інстанції скасовано судові рішення, яке відповідає закону.

Оскільки суд апеляційної інстанції не спростував належним чином обставин, встановлених судом першої інстанції, вдався до переоцінки доказів, які були оцінені судом першої інстанції з дотриманням вимог закону та з урахуванням обставин, на які посилалися сторони як на підставу своїх вимог і заперечень, то постанова суду апеляційної інстанції підлягає скасуванню із залишенням в силі рішення суду першої інстанції.

Керуючись статтями 400, 409, 413, 416, 419 ЦПК України, Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду

ПОСТАНОВИВ:

Касаційну скаргу ОСОБА_1, від імені якого діє адвокат Огородник Олег Валентинович, задовольнити.

Постанову Волинського апеляційного суду від 20 грудня 2022 року скасувати.

Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 21 вересня 2022 року залишити в силі.

Постанова суду касаційної інстанції набирає законної сили з моменту її прийняття, є остаточною і оскарженню не підлягає.

Головуючий

О. В. Ступак

Судді:

І. Ю. Гулейков

А. С. Олійник

О. С. Погрібний

В. В. Яремко